

УДК: 351:328

Іваницька Ольга Михайлівна,

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри теорії та практики управління, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського", м. Київ, пр. Перемоги, 37, тел.: (063) 584 52 52, e-mail: oivanytska@rambler.ru

ORCID: 0000-0002-6903-2452

Иваницкая Ольга Михайловна,

доктор наук по государственному управлению, профессор, профессор кафедры теории и практики управления, Национальный технический университет Украины "Киевский политехнический институт им. Игоря Сикорского", г. Киев, пр. Победы, 37, тел.: (063) 584 52 52, e-mail: oivanytska@rambler.ru

ORCID: 0000-0002-6903-2452

Ivanitskaya Olga Michkailovna,

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the the Dept. of Theory and Practice of Public Administration, National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute. Igor Sikorsky", Kiev, Victory Avenue, 37, tel.: (063) 584 52 52, e-mail: oivanytska@rambler.ru

ORCID: 0000-0002-6903-2452

DOI <https://doi.org/10.31618/vadnd.v1i11.22>

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ТА ПІДЗВІТНОСТІ ВЛАДИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ УЧАСТІ

Анотація. Стаття присвячена питанням забезпечення прозорості та підзвітності влади в умовах партисипативної демократії (демократії участі). Аргументовано, що громадськості має бути гарантовано не лише право на доступ до інформації, а й виконання передумов розширення її участі в управлінні державою. До таких передумов віднесено: прийняття чітко вимірюваних макроекономічних і соціальних цілей та забезпечення контролю з боку громадян країни процесів дотримання їх урядом; розширення кола суб'єктів законодавчої ініціативи за рахунок реалізації таких прав громадянами та їх групами; законодавче визначення форм участі громадян у прийнятті суспільно значущих рішень, відпрацювання відповідних порядку та процедур, зокрема участі у місцевому референдумі; окреслення способів і процедур

врахування суспільної думки при прийнятті соціально важливих рішень. Доведена необхідність розкриття інформації про ресурси, які задіяні владою для реалізації цілей; ключові індикатори ефективності, які може контролювати кожен громадянин; зусилля, які докладають уряди країн щодо досягнення цілей. Відмічено, що прозорість в умовах представницької демократії в своїх найгірших формах у суспільстві, де відбувається ігнорування думки суспільства та його окремих членів, фактично не виконує свого основного завдання — налагодження ефективного діалогу влади та суспільства. Відбувається спотворення сутності прозорості: замість того щоб бути почутими, суспільству пропонується бути обізнаним — і пасивно прийняти представлені факти як належне. Фактично прозорість і підзвітність у цьому випадку не є інструментами досягнення демократії в публічному управлінні, а формою мовчазної угоди між суб'єктами владних повноважень і народом, де останньому відводиться пасивна участь “інформованого споглядача”.

Ключові слова: демократія участі, прозорість і підзвітність влади, транспарентність, участь громадськості, публічне управління.

НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОЗРАЧНОСТИ И ПОДОТЧЕТНОСТИ ВЛАСТИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ДЕМОКРАТИИ УЧАСТИЯ

Аннотация. Статья посвящена вопросам обеспечения прозрачности и подотчетности власти в условиях партисипативной демократии (демократии участия). Аргументировано, что общественности должно быть гарантировано не только право на доступ к информации, но и выполнение предпосылок расширения ее участия в управлении государством. К таким предпосылкам отнесены: принятие четко измеряемых макроэкономических и социальных целей и обеспечение контроля со стороны граждан страны процессов соблюдения их правительством; расширение круга субъектов законодательной инициативы за счет реализации таких прав гражданами и их группами; законодательное определение форм участия граждан в принятии общественно значимых решений, отработка соответствующих порядка и процедур, в частности участия в местном референдуме; определение способов и процедур учета общественного мнения при принятии социально важных решений. Доказана необходимость раскрытия информации о ресурсах, которые задействованы властью для реализации целей; ключевые индикаторы эффективности, которые может контролировать каждый гражданин; усилия, которые прилагают правительства стран по достижению целей. Отмечено, что прозрачность в условиях представительной демократии в своих худших формах в обществе, где происходит игнорирование мнения общества и его отдельных членов, фактически не выполняет своей основной задачи — налаживание эффективного диалога власти и общества. Происходит искажение сущности прозрачности: вместо того чтобы быть услышанными, обществу предлагается быть осведомленным — и пассивно принять представленные факты как должное. Фактически прозрачность и подотчетность в этом случае являются инструментами дости-

ження демократії в публичному управлінні, а формою молчаливого угодження між суб'єктами властних повноважень і народом, де останньому відводиться пасивна роль “інформованого спостерігача”.

Ключевые слова: демократія участя, прозорість і підотчетність влади, транспарентність, участя обществєнности, публичное управление.

DIRECTIONS FOR PROVISION OF PUBLIC BODIES' TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY IN CONDITIONS OF PARTICIPATORY DEMOCRACY DEVELOPMENT

Abstract. The article is devoted to issues of ensuring transparency and accountability of authorities in the conditions of participatory democracy (democracy of participation). It is argued that the public should be guaranteed not only the right for access to information but also the prerequisites for expanding its participation in state governance. These prerequisites include: the adoption of clearly measurable macroeconomic and social goals and the provision of control of the processes of their compliance with the government by citizens of the country; extension of the circle of subjects of legislative initiative due to realization of such rights by citizens and their groups; legislative definition of the forms of citizens' participation in making publicly significant decisions, design of relevant orders and procedures, in particular participation in local referendum; outlining methods and procedures for taking into account social thought when making socially important decisions. The need to disclose information about resources that are used by authorities to realize the goals is proved as well as key performance indicators that can be monitored by every citizen; the efforts made by governments of countries to achieve these goals. It was noted that transparency in the conditions of representative democracy in its worst forms in a society where ignorance of the thought of society and its individual members is ignored does not in fact fulfill its main task – to establish an effective dialogue between the authorities and society. There is a distortion of the essence of transparency: instead of being heard, society is being asked to be informed – and passively accept the facts presented as due. In fact, transparency and accountability in this case are not instruments for the achievement of democracy in public administration, but by the form of a tacit agreement between the subjects of power and people, where the latter passes the participation of an “informed observer”.

Keywords: participation democracy, transparency and accountability of power, transparency, public participation, public administration.

Постановка проблеми. Останнім часом прозорість дій державної влади розглядається ніби панацея від усіх бід. Прозорість забезпечується на рівні центральних і місцевих органів

влади, окремими міністерствами та відомствами, державними службовцями та партіями, організаціями та підприємствами. Досягнення прозорості, як планується, має допомогти

у боротьбі з корупцією, з фінансовою нестабільністю ринків і державних корпорацій. Однак виникає законне питання: чи повною мірою забезпечення прозорості відповідає корінним інтересам суспільства? В умовах розвитку ідей демократії участі прозорість та підзвітність дій влади виступає обов'язковою, але недостатньою умовою налагодження ефективного діалогу влади та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципи та підходи до забезпечення прозорості державних фінансів відображено в наукових працях Т. Єфименко, С. Гасанова, Р. Балакіна, В. Кудряшова, І. Луніної. Фінансова звітність як інструмент досягнення транспарентності державного сектору економіки розглядалась у працях Л. Ловінської, О. Терещенка, О. Чумак та ін. Державні механізми забезпечення прозорості діяльності державних підприємств розкрито автором у публікаціях [1; 2]. Водночас зазначаємо, що складність проблематики транспарентності фінансів, її багатаспектність і багатовимірність потребують постійних досліджень у цій галузі, чому присвячена публікація.

Отже, **мета публікації** — розкрити напрями забезпечення прозорості та підзвітності влади в умовах розвитку демократії участі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Г. В. Ф. Гегель, кажучи про необхідність публічності, писав: "...шляхом *публічності* дебатів станових представників стверджується передусім момент *загальної обізнаності*... Надання цієї обізнаності має ту узагальнюючу сторону, що лише

таким чином *суспільна думка* приходить до *істини* і до розуміння стану і поняття держави та її справ і тим самим досягає *здатності судити про них більш розумно*; крім того, суспільство знайомиться зі справами та вчиться поважати таланти, добродієність і навички державних влад і посадових осіб" [3, с. 351].

При забезпеченні прозорості суб'єкти державного управління переслідують власні інтереси та інтереси суспільства, яким вони мають слідувати.

Держава демонструє прозорість свого функціонування для забезпечення суспільної стабільності, зменшення рівня корупції, масштабів тіньової економіки, визнання її міжнародною спільнотою як демократичної країни, яка відповідально ставиться до дотримання всіх свобод та ін.

Місцеві органи влади мають власні зобов'язання перед громадою, а рішення щодо її розвитку мають бути прозорими та оприлюднюватися відповідно до чинного законодавства.

Державні підприємства діють як економічні агенти публічного інтересу. Для дотримання фінансової дисципліни результати їхньої діяльності мають бути відображені у фінансовій звітності, яка, відповідно, ретельно контролюється фінансовими органами. Соціальна значущість виробництва ними товарів і послуг передбачає контроль за обсягом вироблених товарів і послуг, використанням виробничих площ, рівнем продуктивності праці тощо.

Водночас у сучасному світі недостатньо звітувати про показники діяльності, що передбачені законо-

давством і належать до обов'язкової звітності. Додатково, в соціальних звітах, розкриваються такі аспекти діяльності державних компаній, як дотримання етичних норм, розвиток персоналу, захист і охорона довкілля, взаємодія з громадою тощо. Така інтегрована звітність переслідує двояку ціль: по-перше, підвищення рівня довіри стейкхолдерів до функціонування підприємства, зростання його соціального капіталу; по-друге, розширення соціального кола довіри, доступ до іноземних ринків і отримання додаткових джерел інвестування.

Європейська (міжнародна) спільнота переслідує цілі наближення ідеології національних держав до визнання європейських (міжнародних) цінностей. Цінності відображаються в міжнародних документах, які формують бачення перспектив розвитку глобальної спільноти. Зокрема, в Глобальних Цілях сталого розвитку 2016–2030 рр. (далі — ЦСР), які прийняті на саміті ООН з питань сталого розвитку наприкінці 2015 року, 16-та ціль сталого розвитку безпосередньо належить до напрямку забезпечення прозорості. У повному викладі вона формулюється як “Ціль 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях [4].

Нині інтереси суспільства демократичної країни, на наш погляд, лежать у площині, що не обмежується лише забезпеченням доступу до інформації, відкритості дій влади та

підзвітності її інституцій. Мають бути розкриті та оприлюднені ресурси, які задіяні для реалізації цілей, ключові параметри ефективності, які може контролювати кожен громадянин, та зусилля, які докладають уряди країн щодо досягнення цілей.

20 грудня 2004 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію A/RES/59/201 щодо трактування демократії, яка була офіційно опублікована у 2005 р. У документі виділено такі елементи демократії, як: повага до прав та основоположних свобод людини, серед іншого, свободи асоціації та мирних зборів; свободи висловлювань, а також право участі у здійсненні управління державою, безпосередньо або через вільно обраних представників, право голосувати і бути обраним на чесних, періодичних і вільних виборах на основі універсального, прямого, рівного виборчого права, шляхом таємного голосування, що гарантує вільне волевиявлення народу; плюралістичну систему політичних партій і організацій, дотримання верховенства права, розподіл повноважень, незалежність судової влади, прозорість і підзвітність державного управління, а також вільні, незалежні і плюралістичні мас-медіа [5] (тут і далі — підкреслено мною — **О. І.**).

Універсальна декларація Міжпарламентського Союзу про демократію уточнює положення про прозорість і підзвітність як “право громадськості отримати доступ до інформації про діяльність уряду, право подавати петиції уряду і право вимагати відшкодування збитків через неупереджені адміністративні та судові механізми” [6]. Отже, ці поняття трактуються

ширше та передбачають розроблення та впровадження відповідних механізмів управління.

Тобі Мендел у своїх дослідженнях про свободу інформації зазначає: “Свобода інформації, вірогідно, є однією з найважливіших основ демократії. Інформація, що зберігається в державних органах, збирається не для чиновників і політиків, але для суспільства в цілому. Кожен повинен мати право доступу до цієї інформації, якщо не існує поважних причин для обмеження” [7].

Нові горизонти розвитку демократичних процесів розкривають нові її види та форми. Йдеться передусім про партисипативну (партисипаторну) демократію або демократію участі [8]. Така форма демократії передбачає безпосередню участь громадян в управлінні державою або членів територіальної громади в управлінні громадою. На противагу їй представницька демократія означає участь громадян в управлінні не безпосередньо, а через представництво їхніх інтересів уповноваженими особами (депутатами), які саме і задіяні у процеси підготовки, ухвалення управлінських рішень та контроль їх реалізації.

Прозорість в умовах представницької демократії у своїх найгірших формах у суспільстві, де відбувається ігнорування думки суспільства та його окремих членів, фактично не виконує свого основного завдання — налагодження ефективного діалогу влади та суспільства. Відбувається спотворення сутності прозорості: замість того, щоб бути почутими, суспільству пропонується бути обізнаним — і пасивно прийняти представлені факти

як належне. Фактично прозорість і підзвітність у цьому випадку не є інструментами досягнення демократії в публічному управлінні, а формою мовчазної угоди між суб'єктами владних повноважень і народом, де останньому відводиться пасивна участь “інформованого споглядача”.

Зауважимо, що у міжнародних документах, які містять вимоги щодо досягнення прозорості та підзвітності публічної влади, вони трактуються як іманентні складові ефективності влади.

У Глобальних Цілях сталого розвитку конкретизуються завдання для досягнення кожної цілі. Зокрема, стосовно 16-ї цілі зазначено:

“...16.6 Створити ефективні, підзвітні та прозорі установи на всіх рівнях.

16.7 Забезпечити відповідальне прийняття рішень репрезентативними органами на всіх рівнях за участю всіх верств суспільства...

..16.10 Забезпечити доступ громадськості до інформації і захистити основні свободи відповідно до національного законодавства і міжнародних угод...” [4].

Як видно із наведеного абзацу, увага акцентується на створенні ефективних установ, забезпеченні участі широких верств населення, врахуванні широких інтересів громадськості щодо реалізації прав на свободи. Деякі розвинені країни розробили та впровадили модель публічного управління, де публічність і підзвітність тісно поєднуються з можливістю участі кожного члена суспільства у вирішенні питань громади. Зокрема, в Швеції була сформована “система демократичних

інститутів, які дозволяли кожному члену суспільства впливати на рішення всіх питань, що торкалися його життя. Це створювало своєрідний соціально-психологічний клімат у країні, відчуття причетності громадян до справ держави та суспільства” [9, с. 14]. Тобто було реалізовано підхід: прозорість не заради доступу до інформації, а для забезпечення співучасті у вирішенні важливих для суспільства проблем. Найкраще це визначено у шведському законі про свободу преси “Для заохочення вільного обміну думками та забезпечення вичерпної інформації кожен громадянин Швеції має право на вільний доступ до офіційних документів”. (Глава 2, стаття 1, Закон про свободу преси) [10].

В Україні для забезпечення участі громадськості у прийнятті важливих для громади рішень, реальної відкритості та публічності влади має бути виконано низку передумов.

1. Прийняття чітко вимірюваних макроекономічних і соціальних цілей із контролем з боку суспільства їх дотримання владою.

Найбільш чутливим для населення будь-якої країни є зростання боргових зобов'язань уряду, надмірність яких лягає тяжким тягарем на прийдешні покоління. Більшість європейських урядів прийняла зобов'язання стосовно обмеження зростання суверенного боргу. Зокрема, Швеція встановила обмеження для чистого кредитування на рівні 1 % ВВП в середньому протягом бізнес-циклу. Орієнтовний показник рівня державного зведеного валового боргу (так званий “Маастрихтський борг”) на 2019 рік у Швеції буде

встановлено на рівні 35 % ВВП. Серед інших добровільних ініціатив уряду — збалансований місцевий бюджет, встановлення стелі для державних витрат тощо. Широкі кола громадськості контролюють ці параметри, а уряд звітує щодо них [10].

Натомість в Україні нечуваними темпами зростає державний борг без будь-якого контролю за темпами його зростання з боку громадськості. Це покладає величезний тягар на покоління українців, які матимуть розподілені між ними суверенні зобов'язання з дня їх народження.

2. Розширення кола суб'єктів законодавчої ініціативи, визначення їхніх прав.

У Швеції, незважаючи на те, що більшість законопроектів, поданих у парламенті в Риксдазі, ініціюються урядом, деякі законопроекти можуть базуватися на пропозиціях, запропонованих Риксдагом або приватними особами, спеціальними зацікавленими групами або органами державної влади.

В Україні ні громадянин країни, ні їхні групи не мають права законодавчої ініціативи. У Конституції України (ст. 93) чітко визначено: “Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України”. Отже, поняття “публічне управління” поки що досить розмито відображено лише в наукових постулатах.

3. Законодавче визначення форм участі громадян у прийнятті суспільно значущих рішень, порядку та процедур дотримання цієї участі.

До неповного переліку таких форм участі можна віднести: референду-

ми; громадську експертизу; громадські ініціативи щодо широкого кола питань, які потребують вирішення в громаді; проведення громадських слухань або спільних засідань влади з представниками громадськості; організації консультації з громадськістю, дорадче опитування громадян (консультативний референдум) тощо [8].

Безумовно, найбільш значущим з-поміж означених форм є референдум. У більшості європейських країн законодавчо закріплена норма про проведення референдуму як на державному, так і на місцевому рівні. В Україні ж Закон “Про український та місцеві референдуми від 03.07.91 р. № 1287-ХІІ втратив чинність після прийняття Закону України “Про всеукраїнський референдум” від 10.11.2015 р. № 5475-VI.

Згідно зі ст. 6 старого Закону визначено питання, що виносяться на місцеві референдуми: про найменування або перейменування сіл, селищ, міст, районів, областей; питання про об’єднання в одну одиницю адміністративно-територіальних одиниць, які мають спільний адміністративний центр; питання про зміну базового рівня місцевого самоврядування у сільських районах; питання про реорганізацію або ліквідацію комунальних дошкільних навчальних закладів, а також дошкільних навчальних закладів, створених колишніми сільськогосподарськими колективними та державними господарствами [11].

Тобто означено досить широке коло питань, які становлять серцевину самоуправління на місцевому рівні. Новий Закон “Про всеукраїнський

референдум” містить деталізовану інформацію про процедури проведення референдуму на державному рівні і не відображає процедур проведення місцевого референдуму, хоча це гарантовано ст. 38 Конституції України. У квітні 2011 року Верховною Радою у першому читанні було ухвалено проект Закону “Про місцеві референдуми в Україні”. Після негативного відзиву Науково-експертного управління Верховної Ради України подальше його проходження не відбулось. Були також й інші спроби законодавчо врегулювати питання про місцеві референдуми [12, с. 66–67].

Зазначимо також, що Закон України “Про всеукраїнський референдум” не передбачає участі іноземців у проведенні референдуму, що суперечить положенням Конвенції Ради Європи про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні, що була прийнята у 1992 році.

Насамкінець зауважимо, що мають бути окреслені способи врахування суспільної думки. У ст. 5 Конституції України визначено, що народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. У соціологічній науці відпрацьований цілий арсенал засобів вивчення громадської думки, зокрема опитування, експеримент, інтерв’ю, спостереження, конвент-аналіз тощо. Водночас конкретні процедури оцінювання пропозицій і їх врахування при прийнятті державноуправлінських рішень відсутні.

Висновки. В умовах партисипативної демократії (демократії участі) забезпечення прозорості та підзвіт-

ності влади та її агентів набуває значення законодавчого унормування низки положень. Громадськості має бути гарантовано не лише право на доступ до інформації, а й виконання інших передумов розширення її участі в управлінні державою. До них віднесено: прийняття чітко вимірюваних макроекономічних і соціальних цілей та забезпечення контролю дотримання їх урядом громадянами країни; розширення кола суб'єктів законодавчої ініціативи за рахунок реалізації таких прав громадянами та їх групами; законодавче визначення форм участі громадян у прийнятті суспільно значущих рішень, порядку та процедур дотримання цієї участі; окреслення способів і процедур врахування суспільної думки при прийнятті соціально важливих рішень. Основну увагу слід акцентувати на розкритті та оприлюдненні ресурсів, які задіяні для реалізації цілей, ключових індикаторів розвитку ефективності, які може контролювати кожен громадянин, та зусиллях, які докладають уряди країн щодо досягнення цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Іваницька О. М.* Передумови та напруги підвищення прозорості фінансів державних підприємств України / О. М. Іваницька, Т. В. Кошук // *Фінанси України*. — 2017. — № 5. — С. 24–38.
2. *Іваницька О. М.* Принципи управління діяльністю державних підприємств / О. М. Іваницька // *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*. — 2016. — № 1. — С. 27–30.

3. *Гегель Г. В. Ф.* *Філософія права* / пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов, В. С. Нерсисянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсисянц. — М.: Мысль, 1990. — 524 с.
4. *Цілі сталого розвитку 2016–2030* www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku
5. *Міхаел Маєр-Резенде.* Міжнародний консенсус про основні елементи демократії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [//http://democracy-reporting.org/newdri/wp-content/uploads/2016/06/dri-report_essential_elements_ua.pdf](http://democracy-reporting.org/newdri/wp-content/uploads/2016/06/dri-report_essential_elements_ua.pdf)
6. *The Universal Declaration of the Inter-Parliamentary Union on Democracy* // <http://www.ipu.org/cnl-e/161-dem.htm>
7. *Mendel Toby.* Freedom of Information as an Internationally Protected Human Right // <http://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/foias-aninternational-right.pdf>
8. *Абрам'юк І.* Базове навчання кандидатів на участь у мережі Матеріали до курсу Демократія участі: механізми громадської участі на місцевому, регіональному та національному рівнях [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [// http://regionet.org.ua/files/07_PartDemocracy_Abramyuk_Materials_v.122.07.14.pdf](http://regionet.org.ua/files/07_PartDemocracy_Abramyuk_Materials_v.122.07.14.pdf)
9. *Гай-Нижник П.* Шведська соціально-економічна модель: історичний аспект суспільно-господарського досвіду // *Екон. часопис* — XXI. — 2007. — № 11–12. — С. 14–16.
10. *About the fiscal policy framework* // <http://www.government.se/government-of-sweden/ministry-of-finance/central-government-budget/the-fiscal-policy-framework/>
11. *Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України від 03.07.91 р. № 1287-XII* // zakon.rada.gov.ua/go/1286-12

12. Федоренко В. Законодавче регулювання місцевих референдумів в Україні: досвід, проблеми та перспективи / В. Федоренко // Вісн. Центральної виборчої комісії. — 2014. — № 1 (28). — С. 64–69.

REFERENCES

1. *Ivanic'ka O. M. and Koshhuk T. V.* (2017) Preconditions and directions of increase of transparency of Ukrainian state enterprises finance // *Finansi Ukraïni*. — Vol. 5. — P. 24–38.
2. *Ivanic'ka O. M.* (2016) Principles of management of state-owned enterprises // *Strategija rozvitku Ukraïni (ekonomika, sociologija, pravo)*. — Vol. 1. — P. 27–30.
3. *Gegel' G. V. F.* (1990) *Filosofija prava [Philosophy of law]* / Per. s nem.: Red. i sost. D. A. Kerimov i V. S. Nersesjanc; Avt. vstup. st. i primech. V. S. Nersesjanc. *Mysl', Moscow, Russia*.
4. UN Sustainable Development Goals [Online], available at: www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitia/tsilistaloho-rozvytku (Accessed 30 January 2018).
5. *Maier-Rezende Mikhael.* International consensus on the main elements of democracy [Online], available at: http://democracy-reporting.org/newdri/wp-content/uploads/2016/06/dri_report_essential_elements_ua.pdf (Accessed 31 January 2018).
6. The Universal Declaration of the Inter-Parliamentary Union on Democracy [Online], available at: <http://www.ipu.org/cnl-e/161-dem.htm> (Accessed 28 January 2018).
7. *Mendel Toby.* Freedom of Information as an Internationally Protected Human Right [Online], available at: <http://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/foi-as-an-international-right.pdf> (Accessed 28 January 2018).
8. *Abram'uk I.* Basic training of candidates for participation in the Network Materials for the course Participatory democracy: mechanisms of civic participation at the local, regional and national levels [Online], available at: http://regionet.org.ua/files/07_PartDemocracy_Abramyuk_Materials_v.122.07.14.pdf (Accessed 2 February 2018).
9. *Haj-Nyzhnyk P.* (2007) Swedish socio-economic model: historical aspect of socio-economic experience // *Ekonomichnyjchasopys–KhKhI*. — Vol.11–12. — P. 14–16.
10. About the fiscal policy framework [Online], available at: <http://www.government.se/government-of-sweden/ministry-of-finance/central-government-budget/the-fiscal-policy-framework/> (Accessed 28 January 2018).
11. *The Verkhovna Rada of Ukraine* (1991), *The Law of Ukraine “About All-Ukrainian and Local Referendums”*, available at: zakon.rada.gov.ua/go/1286-12 (Accessed 2 February 2018).
12. *Fedorenko V.* (2014) Legislative regulation of local referendums in Ukraine: experience, problems and perspectives // *Visnyk Tsentral'noi vyborchoi komisii*. — Vol. 1 (28). — P. 64–69.